

ՔԱՆԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐԱՅԻՆ ԴԱՐՈՒՄ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տոն օրերէն)

Յայտարարութիւնն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԻԿԱՆ ԴԱՐՈՒՄ

ՀԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹԻՒԻ

ՄՇԱԿ

ԴՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱՅԻՐԻ

«Մշակ» տարեկան գինը թէ՛ Ռուսաստանում և թէ՛ արտասահմանում 10 ռուբլի է, տասն
և մէկ և տասն ամսականը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ ամսականը՝ 7 ռ., վեց ամսականը՝
6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., մի
ամսականը՝ 1 ռուբլի:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան (Բաղրամյան և Բարսիկյան փողոցն, անկիւն):
Ուրիշ քաղաքներից պէտք է դիմել այս հասցեով. ТИФЛИСЪ, редакция „Мшакъ“, իսկ
արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien „Mschak“.

Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ՛ հայերէն, թէ՛ ռուսերէն և թէ՛ օտար լեզուներով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Այստեղի մշակման բունը. Պատերազմ պատե-
րազմի դէմ.— ՆԵՐԿԱՅ ԵՒ ՏԵՄԻՆԱԿԱՆ. Նամակ
Շուշուց. Նամակ Ներսիսի. Ներսիս լուրեր.—
ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՄԻՆԱԿԱՆ. Իրէյֆուսի գործը.
Անդրկական լուրեր. Նամակ Թիֆլիսից.
Արտաքին լուրեր.— ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.— ՀԵՌԱ-
ԳԻՐՆԵՐ.— ԲՈՐՍԱ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Ռաշիդ:

ԱՅՏՈՐԻ ՄՇԱԿԱՆ ԲՈՒՆԸ

Հնդկական ժամատախտի սպառնալիքը չէ
անցնում: Բոմբէյի շրջանում հիւանդու-
թիւնը դարձեալ սկսեց ուժեղ կերպով
զարգանալ: Ներքապան պետութիւնները
և նրանց թուում Ռուսաստանը նորից ուշք
զարթնի ժամատախտի տարածման վրա և
սկսեցին ձեռք առնել նախապահական
միջոցներ: Վերջին պաշտօնական տեղե-
կագրից իմանում ենք, որ հիւանդացողնե-
րի մեծ մասը՝ մօտ 80—90% մեռնում է,
և որ նոյն իսկ եւրօպացիներն ազատ չեն
մնում վարակվելուց: Հարաւային Հնդկաս-
տանը չէ կարողանում ոչ մի ձևով դիմա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՌԱՇԻԴ

(Պատկեր)

Հնդկական այս ծանր տանջանքների մէջ միակ
միջոցառումն է պատճառում միմյան Զարէի
փոքրիկ ընտել վեց տարեկան խաչի: Սա է
Ռաշիդին ամեն անգամ կերակուր բերում: Փոք-
րիկ վայրենու տեղը ունի խաչի. նա գլխա-
բաց է, սև թանձր մաշկը խոնավ է և ան-
կանոն կերպով կախկալած դէպի վար, իսկ
առաջից ծածկում են նրա ճակատը և համա-
րեա աչքերը. այդ կտոր սև աչքերը գեղեցիկ
են, իսկ և իսկ Զարէի աչքերն են, բայց մազե-
րի տակից հազիւ են երևում և այս հանգաման-
քը նրա պլշացող հայեացքին մի առանձին ար-
տայայտութիւն է տալիս, ասես թէ փոքրիկ կա-
տու լինի, որ մարդ է մտել, թէն նա յաճա-
խակի աշխատում է փոքրիկ ձեռներով յետ
տանել մազերը: Փոքրիկ դէմքը միշտ ուրախ է,
միշտ ժպտում, հաստ չրթունքներն ասես զար-
մանքից միշտ կիսաբաց են, միայն բարկանա-
լիս՝ նա պինդ իրար վրա է սղծում իր ատամ-
ներն ու չրթունքները: Նրա ամբողջ զգեստը
բաղկացած է մի հատիկ կտաւէ շապկից, որ
ուսերից սկսած իջնում է մինչև սրունքները՝
վերնում բաց թողնելով նրա առողջ կուրծքը,
որ երևում է շապկի բացուածքից, իսկ ներ-
քեւում ցեղի ու կեղտի մէջ սևացած ոտները:
Սա այս փոքրիկին է յանձնված Ռաշիդին
հայ ու ջուր բերել. ո՞վ գիտէ, գուցէ այս բանի
մէջ խառն է Զարէի մատը:

Դեռ առաջին անգամ երբ փոքրիկ խաչին
բերեց Ռաշիդի աղքատիկ ճաշը, նա անմիջա-

գրեւ սարսափելի ակտի տարածմանը: Բայց
իրեն դուրսեան մէջ է այն ճանապարհը,
որ ընկած է Հնդկաստանի և Ներքապան մէջ:
Ճանապարհ տեղերից և անձերից ժողոված
վկայութիւնները ցոյց են տալիս, որ նա
չափ նպաստաւոր է ժամատախտի աւերած-
ների համար: Մանաւանդ խայտառակ վի-
ճակի մէջ է Արաբիան, որտեղ հակառակ
ճակն պայմաններին աւելացել են սար-
սափելի կարօտութիւնը և վարչական ան-
կարգութիւնները:

Մահմեդական ուսուսանողների պաշտած
Հեջաթը իր բազմաթիւ ազգաբնակու-
թեանը զոհ դարձաւ ամենակատաղի սովի:
Հազարաւոր մարդիկ քաղցի և հիւան-
դութիւնների ճարակ եղան: Այժմ սար-
սափելի տառապանքները մուտք են գոր-
ծել և Նմենի վիլայէթը: Ազգաբնակու-
թիւնը չէ գտնելով իր բնակութեան տե-
ղում ապրուստի նիւթ, փախչում է դէս
ու դէն և կենտրոնանում գլխաւորապէս
Սասնա քաղաքում: Հարկւորաւոր գիւղեր
դատարկվել են մարդկանցից. երթնեկու-
թիւնը դադարել է, գործերը կանգ են ա-
ռել: Արաբները որոնք իրանց կրօնական

պէս չը հեռացաւ, այլ մնաց կանգնած և զար-
մանքով ու խղճահարութեամբ սկսեց նայել
նրա ոտների հաստ չլթային, որ ոչ այլ ինչ էր,
եթէ ոչ ձիւ ոտների բլրով:

—Ախր դրանք մեր Բաշօինն են, ասաց աղ-
ջիկը բառական լեզուից յետոյ:

—Ինչը, հարցրեց Ռաշիդն ակամայ գլուխը
բարձրացնելով:

—Այ, սրանք, ասաց խաչի փոքրիկ մատը
դէպի Ռաշիդի ոտները մեկնելով. Բաշօին դաշտ
ուղարկելու ոտները սրանցով կապում ենք, որ
չեթեւ կըրչի. ո՞, շատ լաւ է վազում մեր Բա-
շօն, եթէ տեսնես. դու տեսել ես մեր Բաշօին:

Ռաշիդը հասկացաւ, որ խօսքը ձիւ մասին
է. այս փոքրիկ աղջկայ մանկական շատախո-

տութիւնը նրան դուր եկաւ, ուստի և նա վրձ-
ուց շարունակել խօսակցութիւնը:

—Հապա ո՞ր է ձեր Բաշօն, ղիզէ:

—Վա, չես իմանում, հայրս հեծաւ գնաց քը-
լաների (հայ) գեղը, գնաց եղ, կով, ոչխար, ձի բե-
րելու, էնքան կը բերի, էնքան կը բերի, որ... Ինձ
էլ խոտացաւ մի լաւ գառ բերել: Էնպէս լաւ
գառ կը բերի, էնպէս լաւ գառ, որ... Ես մար-
դիկ չեմ տալ, Մատօին էլ չեմ տալ, նա միշտ
մազերս քաշում է, երէկ էլ քաշեց, ես էլ մի
պինդ չանդուում եմ, կծում էլ եմ. թէ մէկ էլ մա-
զերս քաշի, պինդ կը կծեմ, և նա սկսեց ցոյց
տալ, թէ միւս անգամ ինչպէս պիտի չանդուի
ու կծի իր փոքր եղբորը՝ Մատին:

—Խաչէ, քիւններն ակը քեզ գառ չեն տալ,
որ հայրդ բերի:

—Ո՞նց չեն տալ, վրդոված պատասխանեց
աղջիկը, և նրա աչքերը պսպրացին մազերի
տակից. հայրիկն իրով էնպէս կը դարկի քիւ-
նին, որ արեւն կը հանի, քիւնն կը մեռնի,
գառն էլ կը բերի. հայրիկս էնէնց ղօշաղ է:
Գիտես, ես էլ կը դարկեմ քիւններն, թուր

աւանդութիւնների պատճառով ձեռք չեն
տալիս չնեղին, այժմ նրանց էլ մորթում
են և ուտում: որպէս ղի մի քանի օրով
երկարացնեն իրանց կեանքը և հեռացնեն
մահվան րօպէսները: Մի խօսքով տիրում է
սոսկալի վիճակ, որ կատարեալ դժոխք է
դարձրել ամբողջ երկիրը: Նմենի նահան-
գապետ Աբդուլլահ-փաշան անդադար հե-
ռազրներ է ուղարկում Բ. Գրան. բայց
իրեն կարող է անել այն կառավարութիւ-
նը, որ ինքը նպաստներ կարօտ է, և որը
փողի համար դռն է դուռ է ընկել: Նոյն
իսկ ապստամբութեան սպառնալիքը, որ
լսվում է Արաբիայից, անկարող է նպաստ-
ներ կորցնել Կ. Պօլսից: ձիւն է, Սկուտա-
րում բացված է հանդանակութեան բււ-
րօ, բայց նա շատ քիչ գործ է կատարում:

Եթէ Արաբիայում տարածված բազմա-
թիւ հիւանդութիւններին աւելանայ և
հնդկական ժամատախտը, այն ժամանակ
ազգաբնակութեան մեծ մասը կարճ ժա-
մանկամիջոցում զոհ կը գնայ նրան և
ճանապարհ բաց կանէ կատարելի ակտի հա-
մար դէպի Փոքր-Ասիա, Նիկիտոս և Նե-
րօպա: Զարմանայի չը պէտք է թւայ այն
հանգամանքը, որ ծովի ափին գտնվող,
հաղորդակցութիւնների համար զիւրու-
թիւններ ունեցող Նմենի վիլայէթը ան-
կարող է հաց ստանալ և բաժանել իր
ժողովրդին: Այնքան մեծ է անկարգու-
թիւնը Թիֆլիսի մէջ, այնքան վատ է
կազմակերպված պետական օգնութեան
գործը, այնքան աղքատ և թշուառ է ազ-
գաբնակութիւնը, որ ոչ մի յոյս չէ մնա-
ցել, թէ ներկայ ճիւղածամը կրտսանայ
բաւարար լուծում: Սովը և ապստամ-
բութիւնը միմեանց խառնվելով սպառ-
նում են ամայացնել երկիրը:

Ներքապան գոնէ իր շահերի համար, իր
ժողովրդի առողջութիւնն ապահովելու
նպատակով, պարտաւոր է ուշք դարձնել
այն երկրների վրա, որոնք բուն են վար-
ձել սարսափելի ակտերի համար և վա-

կառնում կը դարկեմ, վերջացրեց նա փոքրիկ
բռնուցքը բարձրացնելով օդի մէջ:

—Պրանքը քեզ ինչ են արել որ, խեղճ չեն.
բա նրանց մալը որ հայրդ բերի, նրանք ինչ
անեն, միան առանց մայրի:

—Ինչ են արել, բան չեն արել, քիւն են, փիւ
են էլ, նրանց պէտք է դարկել. նրանց մալը
չափ է, որ հայրիկս բոլորը բերի, նրանք էլ
կը ճարեն. էս օր շատ բերին, էնքան բերին,
էնքան բերին: Գառ չեն բերել, տաւար էր,
գառներ էլ կը բերեն, որ բերեն, ես իմ գառը
կը բռնեմ, սիպտակ գառ կը բռնեմ, սիպտակը
կօրօտ է:

Ռաշիդը լռեց և գլուխը կախեց: Աղջիկը չէր
հեռանում:

—Բրա, քեզ ինչի են կապել, ակը ոտերդ կը
ցաւեն, դրանք Բաշօի ոտերը կը դնեն, քո ոտե-
րը ինչի են կապել. ցաւում են, բրա. կանց, կանց,
ասաց աղջիկը պարտաւորվելով հեռանալ, կանց
գնում Զարէին ասեմ, գալ ոտերդ բանայ, նա
գիտէ, նա Բաշօի ոտերն էլ շատ անգամ արձա-
կում է, ասաց խաչին և դուրս թուաւ գոմից,
թողնելով Ռաշիդին ամենապոտապատական դրու-
թեան մէջ:

«Պրանքը փիւ են, քիւններն կը դարկեմ,
քիւնների մալը պէտք է լսել, աղջկայ այս խօս-
քերը դեռ շարունակում էին հնչել նրա ա-
կանջներում, նա մտածում էր այդ մասին. Բը-
տեղից գիտէր խաչին այդ բոլորը, այդ փոք-
րիկ անմեղ երեխան իրանից չէր ասում, նրան
սովորեցրել են մեծերը: Ախ, անօրէններ, մոմը-
նաց նա ատամները սեղմելով...»

Հենց այդ րօպէին դուռը կրկին կամացուկ
ճուռաց և աղոտ լոյսի մէջ ծրագրվեց խաչին
փոքրիկ գլուխը, իր պլշա աչքերով. նա վա-
զելով հասաւ Ռաշիդին, նրա դէմքն այլ ևս չէր
ժպտում, չրթունքները սղծված էին իրար վրա,
և բռնուցքը շարժում էր օդի մէջ:

րակում են անբուժելի ցաւերով քաղա-
քակրթ աշխարհը: Սէյիդների և մահ-
մեդական փաշաների աշխարհը դարձել է
բարոյական և ֆիզիքական վարակիչ
ախտերի բուռն. Ներքապան նոյն իսկ իր
սեփական օգտի համար պարտաւոր է կամ
քանդել այդ բունը, կամ մաքրել նրան...

ՊԱՏԵՐԱՋՊ ՊԱՏԵՐԱՋՄԻ ԴԵՄ

Ներքապան մամուլը թեր և դեմ կարծիքներ
յայտնելով Ռուսաստանի հրաւերի մասին, մի և
նոյն ժամանակ միաբան ընդունում է, որ Նի-
կոլայ II Վայսրի առաջարկութիւնը մի պատե-
րազմ է պատերազմի դէմ: Մտած է այժմ որո-
շել, թէ որն է այն իրական միջոցը, որով կարե-
ւի լինի աղտութեամբ մղել այդ զաւաղութեան
պատերազմը: Այն ոգեղոված յոյսերը, որ ծն-
վեցին քաղաքակրթ մարդկութեան մէջ ուսուց
առաջարկութեամբ, այժմ շատերը զնորք են հա-
մարում, ասելով, որ դժուար է մօտ ապագա-
յում ընդհանուր խաղաղութիւն հաստատել երկ-
րագիտի վրա, բանի որ այդ խաղաղութեան
վտանգ սպառնացող միջադպարն մի քանի նշա-
նաւոր հարցերը մնում են չը լուծված: Այժմ,
առաջին տպաւորութիւնն անցնելուց յետոյ, շա-
տերը համոզվել են, որ միակ հնարաւոր բանը,
որ կարելի է անել՝ դա ժամանակակից
սպառնալիքի ու թշուառութեան երկ
սահման դնելն է: Այդ էլ մեծ բարեբա-
րութիւն կը լինի մարդկութեան և քաղաքակր-
թութեան համար: Եւ այդ տեսակէտը հիմք բըռ-
նելով՝ զանազան գիտնականներ ու քաղաքական
գործիչներ, սկսել են ծրագրերն առաջարկել:
Այդ ծրագրերի մէջ ուշադրութեան արժանի
է խաղաղապետ պրօֆեսոր Ֆիլիպպօ Կամբօնի
ծրագիրը: Նա ասում է, որ խաղաղութեան բա-
րեկանների աղաղակը՝ «դէս գցեք դէնքը», ներ-
կայ պայմաններում ապարդիւն կը մնայ, ուստի
ամենից լաւն է մի ուրիշ նպատակադրմար մի-
ջոց ընտրել: Այդ միջոցն է՝ «բոլոր ազգերի
համար միասնական սպառնալիքի ու թշուառ-
Այդ ծրագրին իրագործելու համար՝ Կամբօնի

—Դու քիւն ես—ասաց նա սպառնալից ձայ-
նով մի ոտը առաջ դրած. ասես յարձակվե-
լու մտադրութիւն ունէր—մենք քեզ չենք ար-
ձակել. փիւ, փիւ քիւն:

Ռաշիդը լուռ էր:

—Վա՞ց՝ հայրիկս գալ, քեզ կը դարկի, փիւ
քիւն. Զարէին հարցրել, թէ ինչու են կապել քեզ,
նա բան չտեսաւ, խօսում էր նա ինքն իրան.
մայրիկս հարցրել, ասաց, որ դու քիւն ես, ես
էլ քեզ հաց չեմ բերի, փիւ քիւն, ասաց խաչին
և բռնուցքները ցոյց տալով՝ փախաւ գնաց:

Վէս գիշեր է: Ամենքը քնել են, չորս կողմի
համառաբած խաւարի հետ տիբեթ և և համա-
տարած լուսնի: Լուսն է մանաւանդ Ռաշի-
դի բանտը. գոմի հեռաւոր ձայրից, դուռն մօ-
տից միայն ընած մարդու խռովից է լսվում.
դա Ռաշիդի գիշերային պահպանն է, որ իր
պարտքը մոռացած՝ վաղուց ընկղմվել է խոր
քնի մէջ: Արթնում է միայն Ռաշիդը և մէկ էլ
մի ուրիշ անձն՝ Զարէին, որ օձի կծածի պէս
պառկած տեղում թաւալվում է. իր սիրած
տղամարդին փրկելու հոգը նրան մի րօպէ ան-
գամ դադար չի տալիս: Դեռ երէկ գիշեր, երբ
ձիւտներն մի ամբողջ խումբ կապտած Ռա-
շիդին չըջապատած բերին, ամենքը դարձեցին
նայելու այդ իղիթի վրա. ակն, այն ինչ էր, որ
քաշեց Զարէին. նա քիչ մնաց, որ խնայարարի,
աչքերն արտասուքով լցվեցին, երբ տեսաւ նը-
րան այն վիճակում. քիչ մնաց, որ վազէր փա-
թաթվէր նրա վզովը, բայց զսպեց իրան, ներս
փախաւ և ծածկեց իր արտասուքները. անիծած
Անձն՝ իրանց ծառան միայն կախկալով նայեց
Յետոյ Զարէին իմացաւ, որ Ռաշիդը ձիւ բխո-
վով չլթայված բանտարկված է գտնում և այդ
ժամանակից նա մոտածում է մի հնարքով ապա-
տել, փախցնել նրան, քանի դեռ իր հայրն ու
եղբայրները չեն եկել: Նա գիտէ, նա համոզված
է, որ եկան թէ չէ, Ռաշիդին կը սպանեն: Ա-

առաջարկում է, որ մի քանի կառավարութիւններ համաձայնեան պահպանել իրանց այսօրեան սպասարկութիւնը և մնալ նրա սահմանում: Դա ազգերի համար մեծ բարիք կը լինէր: Առաջարկը ազգերը ամեն տարի ահապին գումարներ են ծախսում զէնքի կատարելագործութեան համար, ահապին ստեղծագործական ոյժ է սպառում նոր գիւտերի վրա, անխնայ աշխատող ձեռքեր զբաղված են զանազան մարդասպան գործիքներ պատրաստելու համար: Առ երբ մի քանի ազգեր համաձայնվեն այլ ևս նոր զէնքեր ձեռք չը բերել, նոր կատարելագործութիւնների ետեւից չընկնել, այն ժամանակ այդ ահապին գումարները, ստեղծագործական ոյժը, աշխատաւոր ձեռքերը կը գործադրվեն մարդկային հանձարի աւելի արդիւնատու աշխատութեան համար: Ամենից առաջ պէտք է, որ բոլոր կառավարութիւնները հնարաւորութիւն տան այն ազգերին՝ որոնց սպասարկութիւնը կատարելագործութեան աստիճանին չէ հասցրած, հասցընել այդ աստիճանին և ապա—կանգ առնել այդ non plus ultra-ի վրա: Նստաւոր այդ ցնորը կը համարեն, բայց այդպէս չէ: Կար ժամանակ, երբ անհնարին էր համարվում պատերազմ անել առանց պայքարելու, կտոր-կտոր անող գնդակներ, սակայն Բրիտանիայի կոնֆերանսին, Ռուսաստանի առաջարկութեամբ, որոնց չը գործածել այդ «անօգուտ վնաս հասցնող» զէնքը և դրանով ոչ մի երկիր որ և է կերպով չը տկարացաւ. պատերազմական տեսակետից: Վերջիններս այժմ տուրպետները, այդ սոսկալի աւերիչ ծովային ինքնակրք: Ահապին միլիոններ են նստում նրանք, վնասներ են հասցնում մարդկութեան. իսկ տաճ ոգուտը շատ չնչին և կասկածելի է: Երբ ամենքը համաձայնվեն օրօր պետ չը գործածել, հարկաւոր միլիոններ կը մնան ժողովրդի գրգռում և կը գործադրվեն նրա տնտեսական և մտաւոր զարգացման գործի վրա: Պրոֆէսոր Գամբոյից առաջ Էմիլ Զոլան իր «Պարիզ» նշանաւոր վէպի մէջ արծարծել է մի և նոյն միտքը, այն է, թէ ազգերի անընդհատ սպառնալիքներն ինքն իրենց համար հարկաւոր է, որ նրանք մի և կ երկու օր փակված լինեն: Պատերազմի դէմ կռուելու գլխաւոր միջոցներից մէկն էլ, այդպիսով, այն է, որ ազգերը հրաժարվեն զէնքեր կատարելագործելու գաղափարից:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

Օգոստոսի 30-ին

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը վերադառնալով Ամարասի և Գանձատարի վանքերից՝ ինչպէս բարեհաճել էր խոստանալ մեր քաղաքի ջրհերին և թեմական դպրոցի անուանական հոսանք թէ նա այն ժամանակ էլ մէջ կընկնի և իր դիակով կը ծածկի նրան, եթէ իր աղերսանքները չը լսեն և նրան սպանել կամենան: Բայց ինչո՞ւ քանի այդպիսի հասցնել, լաւ է այժմ փրկել: Ինչպէս անել, այդ չը գիտէ նա, երբ մտածել չի կարողանում. բայց այն միտքը, թէ իրանից մի քանի քաղ միայն հեռու, այստեղ՝ այն դռան, այն պատի յետուսն իր Ռաշիդն է անարգ իմանալով նստած, և նրան անպատճառ մահ է սպառնում, Զարէի սիրտը լցնում է անսահման ցատկ և նա վճռում է՝ ինչպէս և ինչի, թէկու՞ղ իր կեանքի գնով փրկել իր սիրած, իր պաշտած իրիկին: Ընդհանրապէս, կրկին հարցնում է նա իր մտքում. ներս ծնունդ գտնել չի կարելի, պահպանել կայ այնտեղ, ամեն նա կարող է ընտել լինել, բայց դռան ձայնից կը դարձնի, յետո՞ւ... այնուհետեւ թէ ինչ կը պատահի, նա սարսափում է այդ ընտել և աշխատում է չը մտածել այդ մասին: Նրկն, շատ երկար այսպիսի մտքերով նա տանջվում է, վերջապէս նրա գլխում ծագում է մի բախտաւոր միտք: Խաչէն ցերեկը նրան ասաց թէ Ռաշիդին կապել են Բաջօի սրահից, իսկ Զարէն գիտէ, որ հենց այդ սրահի վերեւում մի հերդիկ կայ: Գոմի կտուրը ցածր է, չէր կարելի արդեօք այդ հերդիկից մի բան անել: Այս միտքը նրան լծաց միակ իրարործելին, մնում էր բխովի բանալին ձարել, նա այդ բանալու սովորական տեղը գիտէ: Աղջիկը կամացուկ վերկայաւ տեղից, նստեց, նայեց շուրջը, ակնայ զրեց, ամենքը ընած են, լռութիւն է. նա կանգնեց, առաջ շարժվեց, խաւարի մէջ գտաւ բանալին, և զգուշ գոմի ուղղեց իր զգուշ քայլերը. նրա բոլոր շարժումներն արտայայտում էին մի յանդուգն վճռականութիւն: Ահա նա կամացուկ մօտեցաւ գոմի դռանը, կանգ առաւ և սկսեց ակնայ զննել. ոչ մի ձայն չի լսվում ներսից, բայց մի անախտ ծախիւնցից, որ խաւար կրծքից արձակում է

զարթոններ, հետեւալ կարգադրութիւններն արաւ: Նրկու կոնդակ արձակեց՝ մէկը թեմական դպրոցի հոգաբարձութեան, միւսը նոյն դպրոցի տեսուչ Տիրայր վարդապետի անունով: Առաջին կոնդակի մէջ Վեհափառն ասում է, որ ինքը լսել է, թէ հոգաբարձութիւնը հոգ է տանում և մտածում է դպրոցի շահերի մասին, որով նա գոհ է և ուրախ և յանձնարարում է այսուհետեւ էլ շարունակել դպրոցի առաջադրութեան համար վարել տնտեսական մասը, իսկ ուսումնական մասն արդէն յանձնված է Տիրայր վարդապետին: Նրկորդ կոնդակով Տիրայր վարդապետը նշանակված է լրագոր տեսուչ, նրան կատարեալ իրաւունք է տրված, որ եթէ որ և է ըմբոստ ուսուցիչ լինի խմբի մէջ, իսկոյն հեռացնի պաշտօնից և դրկի ուժիկից: Դրա հետ միասին Վեհափառը յայտնում է վարդապետին, որ անցեալ տարի եղել են մի քանի ըմբոստ ուսուցիչներ, բայց ինքը նրանց նեղում է:

Այսպէս վերջացաւ այն հարցը, որ 1894 թվից սկսած՝ յուզում էր շուշեցիներին: Եթէ ընթացիկները չեն մոռացել, 1894 թվին Շուշի ուղարկված Կիրեղ վարդապետը յայտարարեց թեմական դպրոցի հոգաբարձութիւններին, որ նրանց պարտքն է միմիայն հոգալ, որ դպրոցի համար փայտ, ածուխ, աւել գնվի: Այն ժամանակվայ հոգաբարձութիւնը չը համաձայնվեց վարդապետի բացատրութեան հետ և հրաժարվեց: ***

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Օգոստոսի 30-ին

Յորենի գինը անսպասելի կերպով բարձրացաւ: Նրանի շուկայում, բարձրացաւ. նոյնպէս շրջակայքում, գիւղերում և առևտրական կենտրոններում: Օգոստոսի սկզբներում, երբ դեռ դաշտային տեղերի հունձն էր դուրս եկել, ցորենի գինը ինչպէս մինչև 24 բուրլի խալվալը, և սպասվում էր, որ կիշնի մինչև 20 բուրլի: Սակայն այդպիսի վերջերում, ընդհակառակն՝ գինը բարձրացաւ և այժմ ցորենը ծախվում է նոյն իսկ 32 բուրլի: Չնայելով է, ցորենի գին վրա ազդեցին մի քանի տեղերից ստացվող անախող բուրբը, բայց այս թանկութիւնը գլխաւորապէս պէտք է բացատրել այն վախառուների գործունէութեամբ, որոնք միշտ այսպիսի հանգամանքներից օգտվելով՝ սկսում են գիւղից գիւղ ցորեն ժողովել և թանկութիւն առաջացնել: Յորենի գին այս տարբերութիւնը մինչ քանակն չենք համարում, այլ արհեստական, շտրիւ վախառուների, որոնք փէշակ են դարձրել իրանց փողերը վերածել ցորենի և ապա թանկ գնով ծախել: Նրանի շուկայում մի քանի մաշակի-հացագործներ խաղ են խաղում ժողովրդի գլխին: Նրանք իսկապէս

ընած պահապանը. ուրախութիւնը փայլեց նրա գէմի վրա. նա շտապ-շտապ, բայց զգուշութեամբ բարձրացաւ գոմի կտուրը: Կտուրը լավոր ուսումնասիրող սխալներին Ռաշիդին, և նա լսողութիւնը լարած ուշադրութեամբ հետևում է այդ ձայներին: Ահա այդ ուսումնասիրող կամացկամաց մօտենում են, պարզ է, որ մէկը կտուր վրա քայլում է դէպի այնտեղ, ուր Ռաշիդն է: Բայց ո՞վ է սա, ձէր Աստուծո, և ինչ է կամենում, ինչ է փնտրում այսպէս ուշ գիշերով: Անցան դարձեալ մի քանի րոպէներ, անտանելի երկար. խորհրդաւոր անձնաւորութիւնը շարունակում էր շարժվել կտուր վրա, ահա վերջապէս նա կանգ առաւ: Հենց Ռաշիդի գլխակները, և նա ոչ առանց երկիւղի զգաց, որ մէկը հերդիկը լայնացնելով աշխատում է կայսքի հերդիկից, Ռաշիդը նոյն իսկ լսում է նրա ընդհատ-ընդհատ ջնջառութիւնը, նա ընչ էր միտում ձայն տալ:

—Ռաշիդ ջան, ևս եմ, կամացուկ փախաց Զարէն:

Զարման ու անսահման բերկրանքը պատկերին Ռաշիդի սիրտը. նա հաւատում էր, որ Զարէն կաշխատի իր փրկութեան համար մի բան անել, բայց զիջելով այս պահուն, արհամարհել բոլոր փառանքները և յանձն առնել մի այսպիսի յանդուգն ձեռնարկութիւն, այս բանը եմ վաղորդել նա չէր կարող:

—Ես եմ, Ռաշիդ—կրկնեց Զարէն, իմանալով որ զարմանք ու ապշութիւնը բռնել են Ռաշիդին, — Ես եմ, առ բխովի բանալին, ոտներդ արձակելի և կրկին յետ տուր ինձ:

Ռաշիդին թուում էր թէ այս բոլորը երազ է, և ուրիշ ոչինչ: Վերջապէս նա ուշքի եկաւ, ձեռքը մեկնեց, բռնեց Զարէի փափուկ ձեռքը և աշխատում էր խաւարի մէջ չըթնոնները մօտեցնել նրան, բայց այդ նրան շաղկապեց, առաւ բանալին, շտապով բաց արեց ոտների փակները և բանալին յետ տուեց Զարէին:

Իրաւունք չունեն ցորենին մօտենալ, մինչև որ քաղաքացիները չը գան շուկայ և չը գնեն իրանց պաշար ցորենը: Բայց ինչ նշանակութիւն ունի այդ կարգը: Բաւական է, որ մի մաշակի մօտենում է ցորեն բերող գիւղացուն և ասում ակնային՝ «այս գինը տալիս եմ, պահիր մինչև ճաշ և ապա բեր ինձ տուր»: Ահա այս ճանապարհով ցորենը թանկանում է և այդ թանկութեան լուրը տարածում են գաւառները և ընդթիւն գիւղերում բուն դրած չարիները և վախառու հարուստները հաւաքում են ամբողջ ցորենը և այդպիսով անհատներ իրանց ձեռքը կենտրոնացնելով եղած ցորենի պաշարը, ծախում են՝ ինչպէս կամենում են: Իսկ Նրկան հացագործ-մաշակին ոչ մի կորուստ չունի թանկ գնելով. մի կամ երկու րուբլի աւելի վերձարելով՝ հացի գինը բարձրացնում են մի քանի կօպէկով լրել և կրկնակի վաստակում: Այս մարդիկ մի պատահաւ են դարձել մեր գլխին: Խիստ միջոցներ այդ կեղեքիչները դէմ է մեր ժողովուրդին աղատված կը լինի հացի թանկութեան տառապանքներից: Ա—Դօ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կ. Պօլսի «Արեւիք» լրագրում կարդում ենք. «Այն ունկնդրութեան միջոցին, որ Վեհ. Սուլթանը չորեքշաբթի օրը բարեհաճեցաւ շտրել Պատրիարքին իր Գանձակալութեան տարեգրքին առթիւ, Նորին Վեհափառութիւնը ըստ թէ յոյժ գոհ մնացած է Ս. Պատրիարքին պաշտօնավարութեան և իր շտրելներ անդաւազն պիտի ընէ այսուհետեւ ալ: Ս. Պատրիարքը ջերմագին շտրակալութիւն յայտնելով Կայսերական համալիրութեան խրախուսիչ և սրտապնդիչ խօսքերուն համար, կրկնեց թէ Կայսերական հովանին ու պաշտպանութիւնն են հաւատարմի Ազգին ապաւէնը և ամեն ակնկալութեանց պատկաւը, առանց որոյ իր պատրիարքական պաշտօնավարութիւնն ու ծառայութիւնը արդիւնք և նշանակութիւն պիտի չունենային: Կայսերական ընդունելութեան դասիժէն դուրս ելելէն քիչ ետքը, արարողագիտ Միւսիլի փաշա վերադարձ Պատրիարք Հօր քով գալով, աւետեց թէ Վեհ. Սուլթանը շատ գոհ մնացած է իր մատուցած հաւատարմական ու խնդակցական Ուղերձէն և իր արտասանած խօսքերէն:»

Մեզ հաղորդում են, որ Այդեգործական ընկերութեան Կովկասեան բաժնի հովանաւորող Նորին Բարձրութիւն Իշխան Ալեքսանդր Միխայլովիչ նշանակել է իր կողմից 200 բուրլի պարգև առաջիկայ ապրիլից անհատական ցուցանանքիս համար, որ պէտք է տեղի ունենայ 1—15 հոկտեմբերի Պարզին ամբողջութեամբ, կամ մասնաւոր, պէտք է տրվի այն իրերի համար, որոնք

—Մնացածը դու գիտես, փախաց Զարէն և հեռացաւ:

Անդաւազնաբար շարժեց Ռաշիդը իր հոգի ոտները, նրան թվում էր, թէ անտանելի տարիներ է ինչ կապված է եղել երկու քայլ արեց, կասեց իմանալու համար, թէ արձակված է իր օրը, թէ այս բոլորը մի երազ է միայն. աղատութեան գիտակցութիւնը լցրեց նրա սիրտը մի դուրեկան, մի քաղցր զգացմունքով, որպիսին զգում է մարդ երբ ծանր հիւանդութիւնից յետոյ առողջանալ է սկսում: Այժմ դուրս ելնելիս ու փախելով դուրս չէր նրա համար. փոքր չէր նոյն իսկ, եթէ պահապանը զարթնի, նա նրա հետ իր հաշիւը հեշտ կը վերջացնի. նրան զբաղեցնող այն միտքն է, թէ ուր գնայ և ինչպէս գնայ առաւել որ և է զէնքը:

Նա մտնեց պահապանին կողպտել, ինչպէս և լինի: Ռաշիդը կամացուկ մօտեցաւ պահապանին. վերջինս զարթնեց հենց այն րոպէին, երբ գլխակներում կանգնած էր Ռաշիդը: Պահապանը վեր թռաւ տեղից, ձեռքը դէպի իր սուրը մեկնեց և փորձեց օգնութիւնն աղապակել, բայց Ռաշիդի երկաթե մատները նրա կողորդը սեղմեցին: Վտանգ զգալով՝ և անկարող լինելով զէնքի դիմել, պահապանն էլ ինքնապաշտպանութեան համար ձեռքը դէպի հակառակորդի կողորդը մեկնեց: Սկզբից մի սոսկալ մենա-մարտութիւն. պահապանն աշխատում էր օգնութիւն աղապակել, բայց հոգը ձեռքով սեղմելով կողորդը միայն անախտ և հաղիւ լսելի խոխուռ էր հանում: Նրանց կպել փաթկալով ինչ իրար ինչպէս երկու կատարած օձեր, զոր լուր զլին, կուրծք կրծքի, թև թևի տված, ու լրված, կծկված, փաթկալված իրար և ամեն մէկը փոխադարձաբար աշխատում էր խեղդել միմյան: Անչափ կատաղութիւնից և մահու երկիւղից նրանց ոյժերը տառնապառակվել և դեր-մարդկային էին դարձել. ամեն մէկը հոգ ցնցում:

Կը վերաբերեն հետեւալ բաժնիներին՝ սերմերի, տունիկերի, զարդաւառերի, թանկագին բոյսերի և դեղաբույսերի:

Մի ընկերացող խնդրում է մեզ տպագրել հետեւալը. «Հրաւիրում ենք Էփանագին գրադարանի և առհասարակ գրադարանների ուշադրութիւնը իրանց գրքերի վրա, որոնք լի են ընթերցողների անտեղի նկատողութիւններով, զանազան լկտի և անբարոյական խօսքերով, անվայել հայհոյանքներով և զանազան անձնաւորութիւնների հասցէին ուղղած անպատկառ նախադասութիւններով: Մեր կարծիքով գրադարանապետների պարտականութիւնն է ուշադրութիւն դարձնել և թերթիկ գրքը թէ ընթերցողին յանձնելիս և թէ վերադարձնելու ժամանակը:»

ՆՈՐ-ԱՅԱՋԱՆԻՑ Ինչ գրում են. «Մեզ մօտ ամառանոց եկած մի բժիշկ, Զ. անունով, ահա թէ ինչպէս է վարվում իրան գիւմդներին հետ: Գաղաքային դպրոցում ընդունվող բազմաթիւ աշակերտներից ծաղկի վկայական է պահանջվում: Ո՞վ չը գիտէ, որ դա 40—50 կօպէկի բան է. ֆեղջերին էլ իրաւունք ունի տալու. բայց պարտն է գիտէ ինչ է՝ վերջում—երեք րուբլի: Ն. մեր երկուստարդ աղաները, որ տարիներով բաշ են եկել գիւմդներին ու համալսարաններին դռները և վերջն առանց վկայականի, առանց դիւլմի հայրենիք վերադարձել, անորոշ լատարում են բժշկի կամքը՝ իրանց երեխաներին չուտով ընդունել տալու համար: Ո՞վ է մըտածում, որ խեղճ հոգաբարձը 3 ր. չէ կարող տալ ծաղկի վկայականի համար:»

ՂԱԶԱՆԻ Գաւառի Կարմիր-Աղբուր գիւղից մեզ հաղորդում են. «Անցեալ ամսի 25-ին այստեղ սաստիկ կարկուտ եկաւ, որից վնասվելին վերջնականապէս գիւղի այգիները և դաշտերի մի մասը: Կարկուտը տեղեց կարճ ժամանակ, բայց նա խոշոր էր և խիստ: Կարկուտահար եղած տեղերում հացաբույսեր կորցրին իրանց հասկերը, իսկ ծառերը զրկվեցին իրանց պտուղներից: Հարևան Թովուզ գիւղին էլ վնասվեց, բայց համեմատաբար փոքր չափով: Կրկնայինները մեծ կարօտութեան մէջ են և յոյս ունեն, որ կը գտնվեն բարի մարդիկ, որոնք կօգնեն նրանց՝ հայթայթելով սեր-մացու աշխատանքի համար:»

ՇՈՒՇՈՒՑ Ինչ գրում են. «Օգոստոսի 29-ին դերասանուհի Մելիքեան՝ դերասանական խմբի մի քանի անդամների մասնակցութեամբ խաղաց «Պարիզի շրջօրի» կոմեդիան և «Փաստաբանի» մօտ ժողովրդի Այդ երեկոյ կոմեդիայի մէջ դերասանուհին խաղում էր շրջօրիկ տղայի Թովֆի գերը, որը պահանջում է՝ ճարտիկ շարժումներ, կրակոտ արարախօսութիւն և չաւրածնի յատուկ անմեղ գովութիւններ: Դերագլ-

ներով կամ սաստիկ ուժով սղջնելով աշխատում էր փչել հակառակորդի ոսկորները, կամ վայր գլորել. բայց ամեն մի այդպիսի փորձը վերջանում էր նրանով, որ երկտով էլ վայր էին գլորվում, կամ ընկնում ծնկների վրա, բաշքում էին իրար գետնի երեսից, կատաղած ցուրների պէս մռնչում էին և նրանց ոսկորները ճարճատում էին: Նրանց շնչառութիւնը փոխվել և դարձել էր հոգի տնջոց, որ դուրս էր պոկվել վրա ուռած կրծքից և խառնվելով ոտների զովերին՝ հետ, արժւում էր գոմի թանձր խաւարի խաղաղութիւնը: Դա մի սոսկալի տեսարան էր, երկու մարդիկ խաւար, ամայի դռում ամբողջ աշխարհից ծածուկ խեղդոտում, կրծուտում էին իրար, ծնկները տրորում էին յատա-կի վրա՝ խուլ դնելով առաջացնելով. տառնաւորաւ նրանք ընկան գետնի և վերկացան. զէնքը չէր գործ տեսնողը, նրանք գործում էին ձեռներով, եղունգներով, ատամներով, որպէս երկու դեմք, որոնք վճռել են ոչնչացնել իրար: Նրկի մարմինն էլ լծաց էր, լարվում հեղուկ ուղղել էր նրանց մարմինն ու շորերը. արբն էր այդ, թէ քրտինք, այդ նրանք չը գիտէին, և նրանց չէր էլ հետաքրքրում, բայց շարունակում էին հնալով, խախտալով հուպ տալ իրար կողորդ: Նրկար տեղեց այդ կուրը. Ռաշիդը դուրս եր, բայց պահապանն էլ թոյլ չէր, նա պաշտպանվում էր որհասական արջի պէս: Վերջապէս Ռաշիդը մէկ էլ բոլոր ուժով հուպ տը-ւեց հակառակորդի կողորդը, նրա մատների տակ հռուսացին պարանոցի ոսկորները և պահապանը ուժառաւարկելով խուլ թրմիտով գետնի ընկաւ հակառակորդի մաշկերից մի խիտ փունջ սեղմած ձեռքով փետելով: Պահապանը խեղդված էր: Ռաշիդը հանեց նրա շորերը, հագաւ, վերցրեց նրա հրացանը, փամփուշտները ու միւս զէնքերը դուրս թռչելով դռնից, խաւարի մէջ անհետացաւ: (Կը շարունակվի)

Типографія Грузинск. Издат. Т—ва, Лорисъ-Мелик. ул. № 13